

Tørvegravning

Af Ernst Jensen

Allerede under besættelsens første strenge og langvarige vinter blev der indført brændselsrationering. Den udenlandske brændsel slog slet ikke til, så man var henvist til at dække en stor del af sit brændselsbehov med tørv. Den gode gammeldags kakkellov kom atter til ære og værdighed!

Under normale forhold spillede tørvegravning kun en meget ringe rolle, men i løbet af krigsårene tidobledes produktionen af tørv. I 1943 blev der produceret ca. 6 mill. tons tørv. Tørvegravning udviklede sig mange steder til en hel industri med tørvefabrikker, der næsten arbejdede i døgn drift.

Alle, der har oplevet besættelsen, vil sikkert stadig kunne huske tørvebrændsel, både den karakteristiske lugt, men også det til tider forfærdelige svineri i stuerne – hyppig tømning af askeskuffe og løbesod i skorstenen, som en dårlig tørv kunne afstedkomme.

Men også selve fremstillingen af tørv var et kæmpearbejde. Ernst Jensen, parcelist i Rorup ved Lejre, lærte tidligt tørvegravning, da han i 1920'erne som barn gik sin far til hånd. Under krigen skar Ernst Jensen mange tørv, dels fra sin egen tørvemose ved Lavringe mose, dels på de store tørvefabrikker, der under krigen dukkede op ved bl.a. Lavringe, Rorup og Højby moser.

Når man som jeg har beskæftiget sig med tørv i lang tid, lærer man efterhånden tørvens struktur at kende, for der findes mange forskellige slags i en mose. Den lette tørv, som ligger øverst, er fuld af kviste og grene; den går let itu, når den tørrer og brænder hurtigt ud. Den gode solide tørv ligger derimod dybest nede og er sværere at få fat i. Vil man lave en god tørv, må man derfor blande de forskellige lag sammen til en helhed.

Arbejdet i tørvemoserne begyndte omkring 1. maj – lige så snart frosten var gået af jorden. Man begyndte med at fjerne det øverste lag jord – ca. 40 cm – ned til hvor tørvnen begyndte. Den opgravede tørv blev smidt over i en kasse »en pram«, der målte 3 × 3 m og var ca. 0,3 m høj. I denne kasse blev al tørvnen æltet og blandet godt sammen – et arbejde der foregik med benene og en skovl.

Herefter blev tørvmassen i en hestetrukken tørvsluffe, der kunne rumme omkring 300 tørv, kørt ud til tørrepladsen, hvor tørvmassen blev hældt i forme af træ. Vi brugte en såkaldt tiform, der kunne rumme 10 tørv. To mand – den ene lavede til, den anden kørte ud – kunne lægge godt 5.000 tørv om dagen.

Når tørvene var så tørre, at de kunne holde sammen, blev de vendt eller kantet, dvs. stillet på siden eller enden. Senere blev de røglet eller stakket. Når man røgled, lagde man den ene tørv over den anden i en lang række, 5-6 stykker i højden; stakkede man begyndte man med en rundkreds og lavede stakke på ca. 1 m i højden.

Vand bliver hældt i den besttrukne æltekærre. Lavinge mose. Privateje.

Den stakkede tørv bliver fyldt i sække. 1 sæk kunne indeholde ca. 112 tørv. Lavinge mose. Privateje.

Det tog lang tid at lave sådanne håndstrøgne tørv, og efterhånden som krigen trak ud, og efterspørgslen efter brændsel steg, blev der flere steder anlagt store tørvfabrikker. Der blev brugt hestetrukne æltekærter, der selv æltede tørvemassen på vej til tørrepladserne. Det godt æltede pløre blev så tippet af i en slæbeform forsynet med knive, der skar tørvemassen igennem på langs – så var der bare tilbage at ride på tværs.

I slutningen af krigen fik man anlagt elkraft til tørvemoserne. Det var en stor fordel; man fik på den måde vandet pumpet op af de gamle tørvgrave og sat lange transportører op til de store ælteværker. Derved kunne man komme helt til bunds og få den bedste tørv med. Til betjening af et stort ælteværk brugtes 7-8 mænd og 4 heste – så kunne der også lægges mange tørv ud om dagen. Det gav igen arbejde til mange tørvoprejsere – mest koner og børn, der her kunne tjene en god ekstraskilling.

En anden måde at lave tørvbrændsel på foregik på følgende måde. Efter at have rensset et stort areal for overjord, harvede man overfladen op og lod tørvsmulden tørre. Herefter blev det revet sammen, læsset på en vogn og kørt væk fra mosen til en »stamper«, en maskine der pressede smuldet til runde briketter. Det var udmærket brændsel og varmede godt, hvis der ikke var for meget jord i, og det skete desværre alt for tit. Ofte så man store bunker tørvsmuld, der var blevet kasseret på grund af for dårlig kvalitet.

Ved den megen tørveskær kunne det næsten ikke undgås, at der blev gjort fund af forskellige oldsager. Ved de store ælteværker gik desværre

Kaffepause under tørvearbejde i Lavringe mose. Privateje.

mange ting tabt. Mens jeg arbejdede ved tørveskæret i Lavringe mose, gjorde jeg flere interessante fund bl.a. en boplads fra stenalderen, der lå 3 m under vandets overflade. Omkring et ildsted lå spaltede knogler, rådyrtakker, tænder af uly, vildsvin og bæver samt skjoldet af sumpskildpadde, men også oldsager som benpren, granitøkse og potteskår. Oldsager jeg stadig gemmer. På bunden af en anden mose lå et tykt lag skeletter af kæmpegedder. Vi fik senere at vide, at det var en slags kirkegård, hvor de søgte hen for at dø.

At der – som krigen trak ud – var virkelig hårdt brug for al slags brændsel oplevede jeg, da en brændselsgrosserer fra København en dag i 1943-44 kom og ville købe 6 gamle stynede popler. Han bød en kæmpepris og fik dem. Senere købte han også nogle gamle piletræer. De blev kørt til København dagen efter de var fældet og solgt til kakkelovnsbrænde. Hvordan man har fået ild i sådan noget vådt brænde, aner jeg ikke.

I de første barske efterkrigsvintre var mangelen på brændsel stadig stor. Mange varer var endnu rationeret deriblandt kul og koks, der først blev frigivet i 1953. Herefter faldt produktionen af tørv drastisk. Jeg vedblev dog at skære og bruge tørv som supplement til opvarmning helt op til slutningen af 1970'erne.

Den tørv, jeg kunne skære i Lavringe mose var nemlig en god fast tørv, der hverken gav megen aske eller løbesod.